

SON ASUR ÇAĞINA AIT ON KABARTMA PARÇASI

Dr. MUSTAFA KALAÇ

G i r i Ő

1903 yılında, British Mseum adına Koyuncuk'ta ¹ kazı yapmak müsaadesini alan L. W. King, kendi ifadesine göre, burada sur kıraliyet sarayını meydana çıkarmak istiyordu.² İŞte bu kazıdan olduğunu tahmin ettiğimiz, İstanbul Arkeoloji Mzelerine intikal eden eserler arasında, malzemenin cinsine ve iŐleniŐteki slba göre, aynı kabartmalar serisine ait olması icabeden 9 tane alçak kabartma (Bas Reliefes) parçası ³ burada bizim etüd konumuzu teşkil etmektedir. Ayrıca bir onuncu parça sahne ve konu itibariyle ötekilere uymakta ise de, gerek kabartmanın malzemesi, yani taşın cinsi, gerekse iŐleniŐteki sanat üslubu biraz daha farklı ve kaba olduğundan, bunu tekillerden ayrı tutmak daha doğru olacaktır. Bu on parça buğn Arkeoloji Müzelerinde teşhir edilmektedir.⁴

sur kralı Sargon II nin (M.. 721 - 705) oğlu Sanherib buğnk Koyuncuk dağının güneybatı nihayetinde, kendi adı ile adlandırılan bir saray yaptırmıŐtı. Bu sarayın salon ve oda duvarları, çeşitli cinste taŐlar üzerine, av, harp, eğlence ve türlü seramoni sahnelerine ait kabartmalarla süslenmiŐti. Kendisinden sonraki yıllarda bu saray, büyük oğlu Âsurbanipal tarafından da, harp icraatlarını ihtiva eden kabartmalarla süslenmiştir.⁵

¹ Buğnk Musul yakınında bir höyüğün adıdır.

² Bu nokta merhum Hamdi Bey'in muhaberatından anlaŐılmaktadır. Yine bu muhaberatın anlaŐıldıĐına göre, King burada bulduğu kabartmaları tekrar toprağa gömmüŐ ve kendisine bunun sebebi sorulduğu zaman da eserlerin ehemiyetsizliklerini ileri sürerek bizleri buğn hayrette bırakmıştır.

³ Bu parçaların King tarafından ıkarılanlar olduğu ve tekrar gömülüp gmlmedikleri maalesef kat'i olarak tevsik edilemiyor.

⁴ Vaktiyle E. Unger tarafından envanter ve teŐhirleri yapılan bu eserlerin bulduğukları yer Eski Őark Eserleri Müzesinde 6. salonda 9. camekndir. Burada 6337 envanter numaralı eser, idari sebepler dolayısıyla, yerinde bulunamadığından, aynı parçalara ait olması çok muhtemel olmasına rağmen etdmze alınamamıŐtır.

⁵ Bihassa Elam kralı Teumman'a karşı yapılan seferlere ait sahneler bunlara aittir.

Âsurbanipal'in ayrıca Koyuncuk dağının kuzey nihayetinde kendi sarayı da vardır. Son Âsur çağı diyebileceğimiz bu çağın hemen bütün kırallarının kabartmalarında görülen üslup, motif ve elemanlar⁶ hemen hemen aynıdır. Bu bakımdan ele geçen eserde, mahiyetini tam olarak açıklıyan bir kitabe⁷ veya başka bir delil bulunmadıkça, hangi kırala ait olduğunu kestirmek zordur.

İşte bunun içindir ki, biz, eserlerin önce, kısa bir tasvirinden sonra mümkün olan karşılaştırma ve izahlara geçeceğiz. Bu maksatla da her eseri bir paragraf altında, ve konu itibarile birbirine yakın olanları yanyana ele alacağız. Her eserin fotoğrafı birer levha halinde yazımızın sonuna konmuş ve bunlar kendilerine ayrılan paragraf numaralarıyla işaretlenmiştir. Ayrıca eserlerin burada aldıkları numaralarla müze envanter numaralarını ve ölçülerini veren bir liste ilâve edilmiştir. Hemen hepsinin malzemesi bazalt taşı olduğundan her eserin tasvirinde malzemeden bahsetmek istemiyoruz.

TASVİR, KARŞILAŞTIRMA VE AÇIKLAMALAR

I — 1 - *Tasvir* :

Atından inmiş bir süvari sağa doğru gitmektedir. Sirtında oldukça büyük bir tulum ve sol elinde bir kamçı vardır. Tulumun arkasında bir atın burun, ağız ve çehre kısımları görülmektedir. Süvari yahut muharip, sağ eliyle atın gemini tutuyor. Tutulan geminin bir ucu aşağıya sarkmaktadır. Muharibin saç ve sakalları uzun ve buklelidir.⁸ Elbise kısa kollu, uzun etekli ve önü açıktır; göğüs kısmı süslü, kenarlar pileli ve belinde süslü, kalınca bir kemer vardır. Sağ omuzdan kemere kadar inen, yuvarlak dairelerle süslü bir mnevra kemeri görülmektedir. Belin sol tarafına takılmış bir kılıcın ucu arka taraftan ve başı da önde, kamçı tutan sol elin altında görülmektedir. Kemer istikametinde ön tarafta başka bir muharibin kılıcının ucu görülmektedir.

⁶ Kabartmalarımızda bilhassa techizat olarak kullanılan elemanları şöyle sıralayabiliriz: Kılıç, sadak, ok, yay, tulum, mızrak, kemer, mnevra kayışı ve benzerleri...

⁷ Parçalarımızdan yalnız bir tanesinde, ve bizi bu hususta tatmin edemeyecek durumda, bir satırın izleri vardır (No. II).

⁸ Bu hususta bk. s. 48.

2 - Karşılaştırma ve açıklamalar :

Tulum ve başlık hariç olmak üzere muharip bilhassa kıyafet bakımından No. III ün aynıdır⁹. Başka Âsur skülpürleriyle karşılaştırırsak Paterson; Assyrian Sculptures¹⁰ CVI ve bilhassa Paterson Palace of Sinacherib, 57 - 58 lerde benzerlerini görebiliriz. Sonuncuda atlarından inmiş muharipler onları, bizim parçamızda olduğu gibi, gemlerinden tutarak sevk etmektedirler. Buradaki bütün kıyafet ve tevizat bizimkine uymaktadır, yalnız bizde sivri başlık yoktur. Kamçı ve baş kıyafeti¹¹ benzerliğini 97₁₄ te sola doğru giden arkadaki muharipte görebiliyoruz. Bundan başka 97, 12, 13 lerde birbiri ardından atlarını sevkeden kılıçlı süvarileri görüyoruz. Bunlar sola doğru gittiklerinden, esasen daima sola takılan kılıçları tam olarak görülmektedir. Halbuki bizim kabartmada kılıç arkada kaldığından, ancak ucu görülebiliyor. Bu itibarla gerek burada gerekse No. III te uçlarını gördüğümüz kılıçlar hakkında bir fikir edinmek mümkün olmaktadır. Başkaca parçamızın muhafaza edilen kısımları sağlam durumdadır.

II * — 1 - Tasvir :

Bir muharip başı . . . Baş ve kulakları sivri uçlu bir başlık örtmektedir. Başlığın sivri ucu üzerinden sağa doğru yatay olarak uzanan bir mızrağın takriben yarısı görülmektedir. Muharibin saçları arkada topuz halinde ve sakalı uzun ve kıvrıkcık olarak tasvir edilmiştir. Sakalın önünde dörttebir daire şeklinde ve kenarı süslü bir kabartma vardır. Gerdanın altında başhyan elbisenin süslü kenarı görülmekte ve saç topuzunun arkasında bir kabarıntı bulunmaktadır. Muhari-

⁹ Gerek bizim kabartmalarımızda gerekse karşılaştırdığımız kabartmalardaki kısa kollu, uzun etekli ve önden açık elbiseler bir nevi zırh olarak yapılmıştır. Bu zırha "siriam"denmekte ve Doç. Dr. Kemal Balkan'a göre bu kelime, Kasça'dan akkadça'ya geçmiş olabilir şeklinde izah edilmektedir.

¹⁰ Hemen bütün parçalarımızı R. A. Paterson'un bu iki eserinde toplanan Âsur kabartmalarıyla karşılaştıracamız. Assyrian Sculptures'de levhalar romen rakkamlarıyla ve Palace of Sinacherib'de de lâtin rakkamlarıyla numaralandıklarından, sırası geldikçe, her defasında bu iki eserin adlarını vermeden, kısaca kendi levha numaralarını vereceğiz. Bizim parçaları da paragraf numaralarını göstermek suretiyle ve No. I, II, III gibi göstereceğiz.

¹¹ Peruka için bk. s. 48.

* Bu parçaya ait küçük bir özet, İstanbul Arkoloji Müzeleri yaylığı No. 5 s. 64 v. d. da evvelce verilmiştir.

bin karşısında sağ kenarda başka bir iz yarı daire şeklinde görülüyor. Kabartmanın üst kenarında bir satırlık çivi yazısı kitabesinin altı işareti vardır.¹² Bu satırın iki santimetre kadar yukarısında kabartmanın üst kenar çizgisi bulunuyor. Taşın bu kenarı kırık olmadığı gibi işlenmiş değildir. Parçanın muhafaza edilen kısmının sol tarafı biraz zedelenmiş ve bu sebeple başın arka yarısından ince bir tabaka kabuk halinde dökülmüştür.

2 - Karşılaştırma ve açıklamalar :

Bu parçayı biraz olsun anlayabilmek için XIV, LVII ve 19-20 levhalarına bakmak kâfidir. Buralarda tam olarak görülen sahneler, at üzerinde mızrakla muharebeye iştirak eden muharipleri göstermektedir. Bilhassa XIV teki muharip sola doğru koşan atının üzerinde ve sol eliyle mızrağını, sivri külâhının üzerinden ileri doğru uzatmakta ve mızrağın takriben ortası başlığın sivri ucu hizasında bulunmaktadır. Burada bilhassa atın başlığına ait ve tepesinde duran madeni süs, kabartmamızda sağ kenardaki izleri hatırlatmaktadır. Bizim parçada da durum aşağı yukarı aynı olup muharibin hücum istikameti sağa doğrudur. Ayrıca sol alt kenarda gördüğümüz izin de mızrağı kaldıran sağ kola ait olduğu anlaşılıyor. Aynı sahnelere 12, 13, 14 ve CVIII - CIX lerde de tesadüf edilmektedir. Bizim parçamızda bu sahnelere nazaran mızrak yukarıda yatay olarak tutulmaktadır. Bundan hedefin biraz daha ilerde olduğu düşünülebilir.

Yukarda tasvirini yaparken sivri külâh veya başlık dediğimiz nesne ancak bir miğferdir. Bu miğferin kulaklık kısımları ve kenarlarındaki çizgiler hemen bütün kabartmalarda aynıdır. Kenar çizgileri ön tarafta yukarı doğru kıvrılarak bir süs yapmaktadır. Aynı miğfer bizim No. III de de vardır.

Taşın üst kenarı kırık, ve işlenmiş olmadığından bu parçanın üst kenara ait olduğu kolaylıkla anlaşılacaktır. Bu parça burada işlemek üzere ele aldığımız on parçadan, kitabe ihtiva eden yegânesidir. Fakat maalesef bu kitabede bize bu eserlerin bütünü hakkında tam ve kat'i bilgi verecek durumda değildir. Buna rağmen filolojinin yardımıyla, bazı ipuçları çıkarmağa çalışacağız: Kitabenin mevcut olan kısımları iyi muhafaza edilmiş olmasına rağmen burada bir kopyasını da verebiliriz. (Bk. res. XI.).

¹² Bk. res. XI

Mevcut işaretlerin okunuşu: .D] ¹³ AŞŞUR^{ki} ŞA-KİN Ş[İ... öteyandan, Elam kralı Teuman üzerine yaptığı seferlerle onu ağır ve kat'i mağlubiyetlere uğratmış olan Âsurbanipal'in saray skulptürlerini tasvir eden tabletlerde ¹⁴ geçen “*si-id-ru ša* ^{m.D.} *Aššur-ban-aplu šar mat.* *Aššur* ^{ki} *ša-kin abikti māt Elamti* ^{ki}” şeklindeki kaydı bizim yerimize çok uymaktadır. Çünkü buradaki *abiktu* kelimesinin yazıldığı ŞI. ŞI ideogramının ilk işaretinin izleri kabartmamızda çok iyi farkedilmektedir.

Kabartmamızdaki kitabenin bir satırlık olması ve ayrıca bu parçanın da eserin üst parçalarından birisi oluşu, bize kabartmadaki sahneyi izah eden bir başlık karşısında olduğumuz kanaatini veriyor. Asurbanipal'in burayı tamamlayan iki yerinin, mahiyet itibarıyla esasen saray skulptürlerini izah eden metinler oluşu da bizi bu hususta ikna etmektedir. Bu itibarla kırık olan metnimizin baş tarafını [*si-id-ru* ¹⁵ *ša* ^{m.D.} *Aššur-ban-apli šar mat.*] ve son tarafını da *Š[İ.ŠI māt. Elamti ki]* şeklinde tamamlayabiliriz.

Metnimizi izafe ettiğimiz, Asurbanipalin Elam kralı Teummana karşı yaptığı ve düşmanının askerlerini sayısız ceset haline koyduğu bu seferi Til-Tubu'da ¹⁶ vukubulmuştu. Burası Elamlılarla yapılan muharebe hattının geçtiği Ulâi nehrine yakın bir Elam şehridir. Bütün Âsur kıralları gibi Âsurbanipal de mağlup düşmanın esir düşen asker ve kırallarına insafsızca muameleler yaptığını, onların derilerini yüzdüğünü, muhtelif azalarını ve kellelerini kestğini, bunları türlü şekillerde teşhir ettiğini âdeta iftiharla ve mufassal bir şekilde anlatmaktadır ¹⁷.

¹³ Âsur memleketini gösteren ideogramın ^{mat.D.} Aššur^{ki} şeklinde bir tanrı ideogramıyla ifade edildiğini gösteren misaller pek çoktur (Streck; Assurbanipal III, s. 773).

¹⁴ Streck; Assurbanipal II, s. 322 C.K. 2674+Sm 2010+B.M. 82, 2-4, 186 Rs. Col. I, 12-13 ve g. Sm. 1350, 1.

¹⁵ Âsurca *sidru* kelimesinin kökü *sadaru*'dur (tanzim etmek, düzeltmek). Buradan sidru nizam, intizam ve nihayet metinlerde saffiharp nizamı olarak alınabilir.

¹⁶ Streck; Assurbanipal II, s. 331 alt not 9.

¹⁷ Âsurluların, düşman ve âsi kellelerini sııklara takarak şehir kapılarında, meydanlarında ve duvarlarda teşhir edilmesine kadar götürülen bu korkunç ve gayri insanî hareketlerini, “Asurbanipal” eserinin sahibi Streck kökleri göçebelikten gelen ve şarka ait çok eski bir âdet olarak kabul etmekte ve aynı âdetin geçen yüzyılın yarısına kadar bütün Osmanlı sultanlarında da görüldüğünü kaydetmektedir (II, s. 341 altnot 5). Burada, yüzlerce insan cesedlerinin saray duvarlarını

Metnimizi. *Si-id-ru ſa* ^{m.D.} *Aſſur-ban-aþlu ſar mat.*]. *Aſſur k1 ſa-kin abi* [kti mat. *Elamti k1* olarak tamamlarsak bunu ſu ſekilde tercüme edebiliriz: Elam memleketinin galibi, Âssur memleketi kralı Âsurbanipal'in saffiuharp nizamı...

III — 1 - Tasvir :

Sağa dönmüş olarak ayakta duran bir muharip... Başında üst kısmı kırık, kulaklı ve kenarları çizgili bir miğfer vardır ¹⁸. Sağ ve sakal No. II de olduğu gibidir. Elbise kıyafeti de aſaęı yukarı No. II gibidir. Kollar kısa etekler uzun önden açık ve kenarlar pilelidir. Belde geniş bir kemer ve omuzda süslü bir manevra kayışı vardır. Sola takılan kılıcın ucu arkadan görölüyor. Sol kolun ileri doğru uzanan kısmı görölüyor. Sağ elde, sağ geriden yukarıya doğru

süslediği ve ikinci Mahmut'dan beri artık cârî olmıyan bu âdetin 1909 da Genç Türkler tarafından tekrar ihya edildiği vesaire...

Eserinin ilmî kıymetini ve dolayısıyla kendi ilmî ſahsiyetini de her zaman takdir ettiğimiz Streck'ten Milâttan önce 7 nci yüzyılların kaynaklarından çıkarıldığı ve gayri insaniliği hakkında bizim de kendisiyle beraber olduğumuz bir durumu, evvelâ bütün bir Œark âlemine ve dolayısıyla birçok masum milletlere teşmil etmesini ve bundan sonra da aynı Âsur hunharlığını aynı derecede olarak Osmanlılara atfetmesine hayret etmemek elden gelmez. Streck burada, aſaęıya sıralıyacağımız sebeplerden dolayı bir gaflete düşmüştür.

1. Âsurlularda gördüğümüz durum o kadar geniş ölçüde ve o kadar gaddarane idi ki, hiçbir yazar Türk tarihine böyle bir lekeyi sürecek vesika gösteremez.

2. Âsurlular bu muameleleri bilhassa mağlûp ve esir ettikleri düşmanlarına tatbik ediyorlardı. Bu itibarla onlar, artık silâhını elinden atmış ve esir olarak teslim olmuş insanlara dahi el uzatmışlardır.

3. Osmanlı tarihinde Streck'in ima ettiği olaylar her milletin tarihinde sık sık görülen ve onların iç işlerine ait ve Âsurluların ve hattâ bugünün Avrupa'sının verdiği örnekler yanında ehemmiyetsiz denilebilecek ſahsî ve idarî meselelerden ibarettir.

4. Dünya milletleri arasında, misafirsevenliği ile tanınmış olan Türkler, bütün tarihleri boyunca esir düşen düşmana karşı adetâ kendilerine bırakılmış bir emanet, bir misafir muamelesi yapmışlardır.

5. Osmanlılar, yüzyıllarca idare ettikleri memleketler halkına, Streck'in buyurdıkları gibi, hunharca ve vahşice değil, bilâkis hiçbir milletin ſimdiye kadar gösteremediği ſekilde, dinî, içtimaî örf ve âdetlerine hürmet ve müsamaha göstermişler hattâ bu uğurda icabında onlara her türlü fedakârlıklarda dahi bulunmuşlardır.

6. Türkler kendi yurtlarında, ilmî gezi, araştırma ve kazılar yapmak isteyen bütün Avrupalı bilgin ve uzmanlara her zaman âzami kolaylıkları göstermişlerdir.

¹⁸ Bk. s. 37.

kaldırılmış bir kalkan vardır. Kalkan daire şeklinde olup içersinde daire şeklinde çizgiler görülmektedir. Merkezinde sağ elin tuttuğu sap kısmı ve el harap olmuştur. Kabartmanın sol kenarı başka bir taşla birleşecek şekilde düzeltilmiştir.

2 - *Karşılaştırma ve açıklamalar :*

Kalkanın kaldırılış pozu ve muharibin genel durumu bakımından buradaki poza benzer başka pozlar X ve 100 üncü levhalarda vardır. Bu her iki sahnede görülen muharipler birer harp arabası içinde ve düşmana hücum eder durumdadırlar. Bu itibarla bizim muharip de mücadele durumunda olmalıdır. Ayrıca bu iki sahnenin muhariplerinin saç sakal ve elbise kıyafetleri de aynıdır. Fazla olarak bizim kabartmada, muharip araba içinde tasvir edilmediğinden aşağı etek kıyafeti de görülüyor. Arabalardaki şahıslarda ve başka yerlerde muharibin manevra kayışı ve kılıç her zaman bulunmadığından, bu techizatı taşıyanların subay veya küçük subay gibi birer rütbeli şahsiyetler olmaları da düşünülebilir. Ön tarafa uzanan sol elde bir kılıç düşünmek başka yerlerden de mümkün olabilir.

Parçamızın sol kenarının düzeltilmiş olması ve işlenmemiş bulunması ve nihayet kalkanın yarısının köşede eksik kalması tasvir edilen sahnenin sağ tarafa doğru başka bir taş üzerinde devam ettiğini ve sağda da devam edeceğini gösterir.¹⁹ San'atkâr muharibin yüz hatlarını ve saç sakal, bıyık şekillerini No. I de de olduğu gibi Âsur san'atının bütün hususiyetleriyle belirtmeye muvaffak olmuştur. Kabartma oldukça küçük olmasına rağmen elbisenin desenleri en ince noktalarına kadar çizilmiştir.

IV — 1 - *Tasvir :*

Yay çeken muharipler kabartması parçası... Bu parçada yay çeken bir muharip oldukça yakından tasvir edilmektedir. Bunun yayı tutan sol kolu dirseğine kadar görülüyor. Sağ omuz üzerinden sadağın (okluk yahut ok torbası)başı görülüyor . Bu muharibin arkasındaki ikinci bir okçunun yayı ve bunu tutan sol kolu dirseğine kadar görülmekte ve bu kol öndekinin sağ elini kapatmaktadır. Bunun çektiği yayın ön kısmı ve oku çok iyi olarak görülüyor. Ön-

¹⁹ Aynı durum No. VIII de de görülmektedir. Böylece elimizdeki parçalar en az iki ve belki de daha fazla bloklara aittir.

deki muharibin sol kolunun altından daha önde bulunan üçüncü bir okçunun ok atan sağ kolunun dirsek kısmı vardır. Kıyafet bakımından elbise bundan öncekilerin aynıdır. Kulağın arkasında başlığa ait iri bir püskül büyük bir küpe gibi sarkmaktadır. Okçunun yüz hatları ayrı ayrı açıkça belirtilmiştir. Okçuyu, sol eliyle ileri uzattığı okun, parçamızda muhafaza edilen, alt ucunun altında, daha öndeki muharibe ait bir kılıcın ucu görülmektedir.

2. Karşılaştırma ve açıklamalar :

Parçamızdaki okçu kabartması, görünüşe göre, piyadelere ait olduğu anlaşılacakla beraber, buna benzer bir okçuyu süvari olarak Pederson XI de görüyoruz. Bu itibarla Âsur ordusunda okçu hem piyade hem de süvari olarak görülüyor. Ayrıca 59 da sol tarafta yan yana ok atan muharipler de başlıkları hariç olmak üzere, bizim parçamızı oldukça andırmaktadır. Aynı şekildeki sahneleri 62-64 de de görebiliriz. Yukarıdaki tasvirde de anlaşılacağı gibi parçamız enaz üç okçunun izlerini ihtiva etmektedir. Bu da gösteriyor ki bu parça oldukça kalabalık ve teferruatlı bir sahneye aittir.

V — 1. Tasvir :

Ok atan bir muharibin başı... Sol el sağ omuza doğru oku çekmekte ve gerilen yayın üst kısmı görülmektedir. Saçlar önden arkaya sarılan ve arkada düğümlenen bir bandla bağlanmıştır. Başın arkasında, omuz üzerinde sadağın başı görülmektedir.²⁰ Okçunun önünde, kabartmanın sağ kenarında başka bir muharip başının band düğümüne ve sadağına ait kabartma izlerini görüyoruz. Saç ve sakal kıvrık ve kısadır. Yukarıda başka bir sahneye ait ayırma çizgisi ve bu çizgi üzerinde sağa doğru basan çıplak bir ayağın (sağ ayak) parmakları görülüyor.

2. Karşılaştırma ve açıklamalar :

Bu parça, Paterson'un XC-XCI, CIV-CV ve 62-64 lerindeki sahnelerden çok güzel bir şekilde anlaşılabilir. XC-XCI de bilhassa okla gerilen yayın durumu bizdekine çok benzemektedir. Fakat CIV-CV parçamızı daha açık bir şekilde mânalandırır. Burada Âsurbanipalin Elam kralı Teumman'a karşı ikinci seferi tasvir edilmektedir. Elamli muhariplerin başlarından, bizim okçunun da bir

²⁰ Bk. No. IV.

Elamli olduğu pek iyi anlaşılır. Kabartmamızda yukarıda bulunan ikinci bir sahnenin çizgisi ve burada bulunan çıplak bir ayağın durumu bilhassa iyi uymaktadır. Çünkü orada da üst üste üç sahne görülmektedir. Aynı sahneleri 62-64 de daha vazih görebiliyoruz. Sahnenin ayrılışı ve çıplak ayağın durumu aşağı yukarı No. X da da görülebilir. Bilhassa kıvrıkcık saçların ensede kısa durumu ve sakalların da aynı şekilde kısa oluşu Âsurlulardaki durumdan kendilerini gayet kolaylıkla ayırmaktadırlar. Başın bir bandla bağlanması da Elamlılara has özellikler gösterir. Bu itibarla Elamli ile Âsurluyu ayırmakta bir tereddüdümüz kalmıyor demektir.

VI — 1. *Tasvir :*

Âsurlu bir askerle Elamli diğeri bir asker veya esiri gösteren kabartma... Âsurlu askerin başının arka tarafı zedelenmiş ve kırılmış olmakla beraber başlık ve saç durumu başka yerlerdeki benzerlerini kâfi derecede hatırlatmaktadır. Elbise, kemer ve omuzdan inen manevra kemeri No. I, III, IV lerdeki gibidir. Burada ancak kemerin ön tarafı görülebilir, diğeri kısımları kırıktır.

Sağa doğru yönelmiş olan askerin sağ kolu, bunun önünde ve kendisine nazaran daha aşağıda bulunan Elamlının başı üzerinden ileri doğru uzanmıştır. Sol eliyle de saçlarını arkadan tutmaktadır. Öndekinin başı ileri doğru eğilmiş ve sağ omuzunun ucu görülebiliyor. Âsurlunun alını hizasında ilerde, daha yukarıda bulunan bir başka kabartmanın izi görülmektedir. Fakat bunun ne olduğunu kestirmek biraz güçtür.

2. *Karşılaştırma ve açıklamalar :*

Kabartmamızın mânalandırılmasına gelince: Burada insan, bir esir sevketme veyahut esirlere yapılan bir işkence sahnesi karşısında bulunduğunu zannediyor. Eğer bu ikisi de değilse o zaman bir meydan savaşındaki karışık mücadele sahnelerinin bir parçası olduğunu düşünebiliriz. Bu hususlarda Paterson XCVII-XCVIII, CVI-CVII, CVII-CV ve 62-64 lere bakacak olursak burada bilhassa sonuncu levhada Asurbanipal'in Elama karşı yaptığı ikinci seferde düşmanla birbirine girmiş olan askerlerin çeşitli durumları arasında bizim parçaya uyacak pozlar bulunabilir.

VII — 1. *Tasvir :*

Karşılıklı duran iki baş görülmektedir. Sağa bakan şahıs sağ elini öntaraftan başına kaldırmış olduğu halde ve kol çıplak olarak dirseğine kadar görülmektedir. Bunun başında, arkada düğümlenmiş bir band vardır. Bunun da karşısında kendisiyle yüzyüze gelmiş başka bir şahsın yüzünün ön kısmı muhafaza edilmiştir. Baş kıyafeti evvelkinden farklı olarak işlenmiştir. Taşın malzemesi ve işlenişi diğerlerinden daha kaba bir şekil arz etmektedir.

2. *Karşılaştırma ve açıklamalar :*

Bu poza benzeyen ve daha açık ve tamam durumunda olan iki sahneden birisi LXXIII de görülmektedir. Burada Âsurbanipal'in Araplarla yaptığı bir muharebe tasvir edilmiştir. Baş kıyafeti bakımından daha çok benzeyen ikinci bir sahne de 62 dedir. Bu levhada Âsurbanipal'in Elamlılarla Ulai nehrinde yaptığı bir savaşın mufassal bir tasviri yapılmıştır. Sol yukarıda ikinci ve üçüncü sahnelerde ellerini önden ve yandan başları üzerine kaldırmış ve aynı baş kıyafetini taşıyan Elamlı askerler görülmektedir. Son sahne, bizim parçamızda, elini başına götüren şahsın bir Elamlı olabileceğini çok iyi göstermektedir. Fakat elin, başa bu şekilde götürülmesinin mânalandırılması hususunda bu sahneler yardım edebilir. Bu da san'atkârın bu hareketi ifadedeki muvaffakiyet ve kat'iyet derecesini hesaplamazsak, selâmlama, işaret verme, güneşe karşı iyi görme veya birine karşı kendini müdafaa veya sakınma pozlarından birini kabul edebiliriz. Bunlardan sonuncusu, yukarıda yerlerini verdiğimiz iki sahnenin de yardımıyla, bizim kabartmamıza iyi uymaktadır. Çünkü buradaki her iki sahnede çok heyecanlı ve son safhasında bulunan iki meydan muharebesi görülür. Artık kat'i sonucun alınmak üzere orduların birbirine girdiği pozlarda passif müdafaa durumu olan bir nevi sakınmadan başka birşey olmamalıdır.

Bu parçada taşın cinsi diğer parçalara nazaran daha kaba bir durum göstermektedir. Ayrıca Elamlı olarak kabul ettiğimiz, sola bakan şahsın saç ve sakallarını san'atkâr diğerlerinde olduğu gibi ayrıca işlememiş, sadece bunların hududunu çizerek bırakmıştır. Kabartma yüksekliği de diğerlerinden daha yüksektir. Bütün bunlar bu parçanın diğer dokuz parçadan ayrı bir blok ve sahneye ait olduğunu göstermeye kâf olmalıdır.

VIII — 1. *Tasvir* :

Dörtnala koşan bir atın göğüs kısmını gösteren bir parça... Ön tarafta atın ileri doğru atılmış ön bacakları görülüyor. Bunun arkasında arkadan koşan başka bir atın iki ön ayağı bulunmaktadır. Bunların üzerinde de öndeki atın üzerinde bulunan süvarinin sağ ayağı ve bacağı diz kapağına kadar çıplak olarak resmedilmiştir. Süvarinin sağ dizi hizasından yukarı doğru da kendi atının koşmalarına ait desenler ve izler görülmektedir. Bu sahnede koşu istikameti sağa doğrudur. Bu kabartmanın sağ kenarı kırık olmayıp esas taşın kenarını teşkil etmektedir.

2. *Karşılaştırma ve açıklamalar* :

Bu parçaya çok benzeyen sahnelerden 64 ün alt kısmında bir Âsur süvarisi at üzerinde, öndeki bir Elam süvarisine mızrağı ile hücum ederken Elamlı da atının üzerinde, sağdan geriye doğru dönmüş vaziyette sağ kolunu kaldırarak kendisini korumaya çalışıyor. Sahnenin bu parçası, süvarilerin ve atların ayaklarının durumları bakımından bizim parçamıza çok benzemektedir. Aynı yerdeki başka sahne parçaları da bizim kabartmamıza uymaktadır. Bu itibarla kabartmamızda önde koşan at bir Elam süvarisinin ve geriden onu takip eden de Âsur süvarisinin olmalıdır.

Taşın kenarının düzeltilmiş ve sağa doğru devam eden sahnenin henüz bitmemiş olması gösteriyor ki bu parçanın ait olduğu blokunsağında, aynı sahneyi devam ettiren ikinci bir blok daha vardır.

IX — 1. *Tasvir* :

Gem ve binek takımları süslü olan bir atın başının ön kısmı; aynı atın geminden tutan iki süvari yanyana yürütmektedirler. Kenarda atın göğsünde eğer takımlarının süslü desenlerine ait izler kalmıştır. Sağa doğru yürüyen süvarilerden, ön plândakinin belindeki kılıcı arkasından görülüyor. Bunların arkalarında taşıdıkları bir nesnenin yukarıdan kıvrılan ucu aşağı doğru püskül gibi sarkıyor. Süvarilerin dirseklerine kadar sarkan püsküller atın binek takımlarına aittir. Süvarilerin başlarındaki başlıklar sorguçludur (tüylü). Saç sakal kıyafetleri de uzun ve kıvrıktır. Bu iki askerle öndekiler arasında çizgili başka iki iz görülmektedir. Bunların önünde yanyana giden üç askerin yalnız sorguçlu başlıklarıyla yüzleri ve sakalları görülmektedir. Bunların başları üzerine arkadan sarkan, ve

kendisi daha önde olarak tutulan bir şemsiyenin arkalığı sarkmaktadır. Bu arkalık çok güzel ve ince bir şekilde süslenmiştir. Şemsiyenin arkada muhafaza edilen kısmının kenarlarından, üçer takımdan ibaret iki püskül sarkıyor. Asıl şemsiye kısmı da arkalı gibi yuvarlak desenlerle süslüdür. Şemsiyenin iki kolu ve sapı muhafaza edilmiştir. Sapın ön tarafında ve kabartmanın sağ kenarında başka bir başlığa ait olan bir sorgucun ucu görülüyor.

2. Karşılaştırma ve açıklamalar :

Bu parçamız, kitabe ihtiva eden No. II. hariç olmak üzere, hemen bütün parçalarımızdan çok daha önemli ve enteresandır. No. X ile beraber bu iki eser E. Unger tarafından yayınlanmıştır.²¹ Bu yayında Unger, bu iki parçayı, halen Roma'da, Paris'te ve Londra'da bulunan ve Ninive'de elde edilmiş olan diğer dört parça ile bir arada ele almakta ve Asurbanipal'in bir zafer alayını veya başka bir törenini gösteren bir bütün olarak mütalâa etmektedir. Fakat bu hususta, bizim de ileriki sayfalarımızda ele alacağımız gibi, bazı benzetme ve tahminlerden başka kat'i bir delil şimdilik görülmemektedir.

Parçamızı kolaylıkla mânalandıracak başka sahneler XV ve 49, 89 levhalarıdır. Bilhassa XV de Âsurbanipal'i harp arabasında ve bizim buradaki şemsiyenin aynı olan bir şemsiye ile görüyoruz. Şemsiye bilhassa arkadan sarkan bir arkalığı ve kenarlarındaki püskülleriyle çok enteresandır. Bizim parçamızla bu sahneyi karşılaştırsak kabartmamızda kıralın kendisi görülmemektedir. Ancak arkasından gelen sorguçlu²² üç tane maiyeti görülüyor. Kıral daha önde yani şemsiyenin sapının ön tarafında olmalıdır. Bu duruma göre, eğer kendisini aynı baş kıyafetiyle görmek mümkünse ön tarafta ucu görülen sorgucun ait olduğu başlık ona ait olabilir. Fakat bu dahi zayıf bir ihtimaldir. Arkadaki süvariler atlarından inmiş olduklarından, şemsiyenin yükseklik seviyesine göre kıralın da arabada veya atta değil, yaya yürüdüğü anlaşılır. Unger'ın da bahsettiği gibi kabartmamızdaki süvarilerin bilhassa baş kıyafetlerinin sorguçlu oluşu ve atın gem ve eğer takımlarının süslü bulunuşu dola-

²¹ Ebert; Reallegikon der Vergeschichte, Bd. XIII, s. 329 ve devamı, lev. 111Ab, 111Bc.

²² Bk. s. 48.

yısıyla bu sahne bir zaferin veya yılbaşı gibi önemli bir bayramın kutlanmasına, bir geçit resmine ait olmalıdır ²³.

X — 1. *Tasvir :*

Çifte flüt çalan bir müzisyenin başı... Flütçünün yüzü sol tarafa doğrudur. Başında sorguçlu bir başlık vardır. Bu başlığın tüylerini tutan alt kenarı, No. IX da olduğu gibi, bariz bir şekilde resmedilmiştir. Sakal uzundur, flüt çifte olup bunu tutan iki el görülebilmektedir. Sağ elin bilekten itibaren kol kısmı tamamen harap olmuştur. Sol elin bileği muhafaza edilmiştir. Flütçünün arkasında, ense tarafında, başka bir şahsa ait olması mümkün olan bir elbisenin desenleri vardır. Yukarıda ikinci bir sahnenin alt çizgisi kabartma olarak belirtilmiştir. Bu çizginin üzerinde sola doğru giden (veya ayakta duran) bir şahsın iki ayağı çıplak olarak görülür.

2. *Karşılaştırma ve açıklamalar :*

No. IX da belirttiğimiz gibi, bu parçayı konusunun mahiyeti dolayısıyla Unger'in levhasındaki parçalarla ve bizim parçalarımızdan da ancak IX ile karşılaştırarak mânalarndırmaya çalışabiliriz ki bu da herhangi bir eğlence sahnesinden kalmış küçük bir vesikadır. Üzerinde ikinci bir sahnenin bulunuşu da ait olduğu blokun pek küçük birşey olmadığı hissini verebilir.

GENEL SONUÇLAR

Kabartmaları böylece teker teker gözden geçirdikten sonra, bu parçalar hakkında tarih ve san'at bakımından kısmen kesin, kısmen de yaklaşık sonuçlar elde etmeye çalışalım :

I — *Kıyafetler :*

Âsurlular sert ve mücadeleci, harpçi bir millet oldukları kadar da bu muharebe ve mücadelelerde kazandıkları başarıları, en zalimane taraflarına varıncaya kadar iftiharla anlatmaktan zevk ve gurur duyan bir millettir. Bu itibarla onlar, tarihlerindeki bu hususiyetlerini yazılı vesikalarında olduğu gibi plâstik eserlerinde de bize bol bol anlatmaya çalışmışlardır. İşte bizim kabartmalarımız da bu

²³ Gerek Unger'in gerekse bizim, karşılaştırma için gösterdiğimiz sahneler bizi, haklı olarak böyle bir hüküm çıkarmaya sevk etmektedir.

gayretle meydana getirilmiş eserlere ait parçalardır. Bunun içindir ki konu ile beraber, şahısların kıyafetleri de hemen tamamen muharip kıyafetleridir.

Saç ve sakallarının nisbeten kısalığı ve başlık olarak önden arkaya doğru sarılarak arkada düğümlenen basit bir band taşımalarıyla kendilerini Âsurlulardan ayıran Elam askerlerini (No. V ve VII) ayrı tutarsak, diğer bütün şahısların kıyafetleri ufak farklarla aynı olup Âsur ordusunun üniformasını göstermektedirler. Bunlarda saç sakal ve bıyık tamamen uzatılmış ve kıvrıkcık olarak hemen hemen aynı şekilde tasvir edilir.

Genel olarak Âsur kiral ve muharip kabartmalarındaki bu durum insana bir peruka karşısında olduğu hissini veriyor. Hakkaten III. Salmanasar'ın büyük statüsünde olduğu gibi bir saç sakal durumunu hiç olmazsa dinî törenlerde ve bayramlardaki resmî bir kıyafet olarak düşünmek çok tabii ve mantukîdir. Bunun gibi bizim eserlerimizdeki muntazam ve stereotipik durum da bu kıyafetin bir peruka olduğu tesirini yapmaktadır. Bu takdirde I, IV, VI, VII numaralarda gördüğümüz ve sadece başın etrafına sarılan, ekseriya dört kıvrımlı başlık ta bir dereceye kadar açıklanmış oluyor. Çünkü o zaman bunun, sadece perukayı tutan bir band olduğu anlaşılır. Ayrıca IX ve X numaralardaki sorguçlu başlığa da bu durum iyi uymaktadır. Öte yandan peruka hakkında bu söylediklerimizi cerhedecek bir durum varsa o da bu kıyafetin ancak belirli zamanlarda ve belirli bir resmî kıyafet olarak kullanılması lüzumudur. Halbuki biz bu saç sakalı hemen her yerde, hattâ savaş meydanlarında çarpışan askerlerde dahi görmekteyiz ki bu peruka lehine pratik bakımdan mümkün olmayan bir durumdur.²⁴

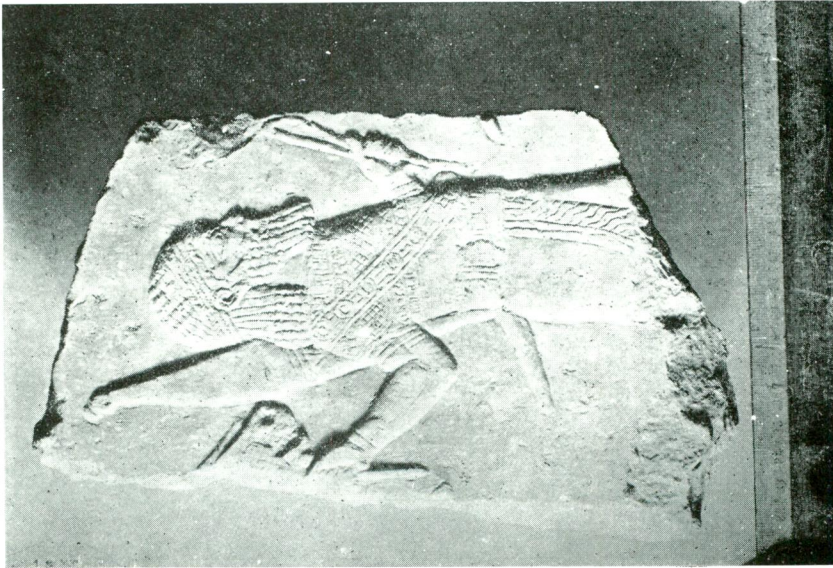
Sorguçlu başlıktan ayrı olarak sivri uçlu ve kulaklıklıklı miğferden (tabii madenden yapılmıştır) başka bir de başın etrafına sarık gibi sarılan ve ekseriya dört kıvrımlı olan bir band vardır. Aynı ordu mensupları tarafından kullanıldığını gördüğümüz sorguçlu başlık ise ancak törenli ve müzikli sahnelerde görülmektedir.²⁵ Tüylerin altında bulunan ve onları tespit eden diyadem, aynı zamanda aşağı doğru bilhassa enseden itibaren ağır bir şekilde sarkan bir perukayı

²⁴ Reallexikon der Vergeschichte VIII, s. 331 burada Unger peruka için sadece Sumerlerdeki durum hakkında birşeyler söylemektedir.

²⁵ Bk. Unger adı geçen yerde, s. 329.

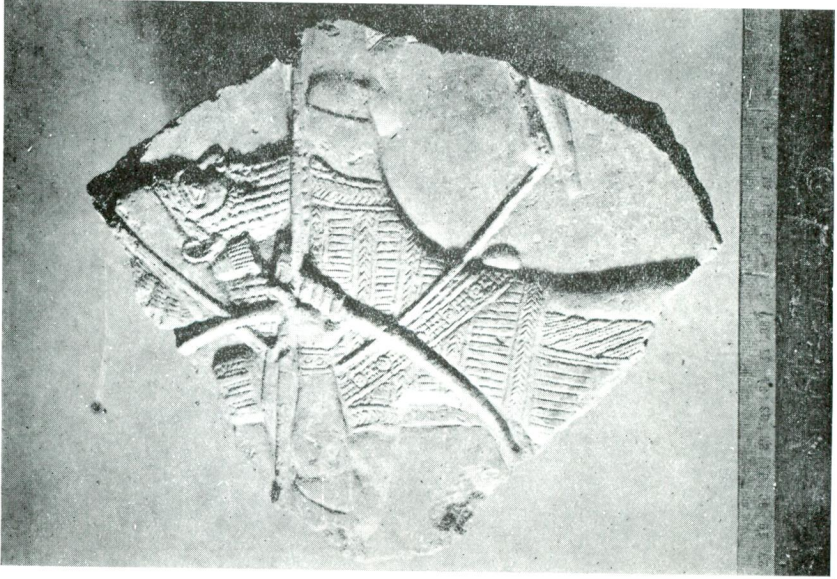

Res. II

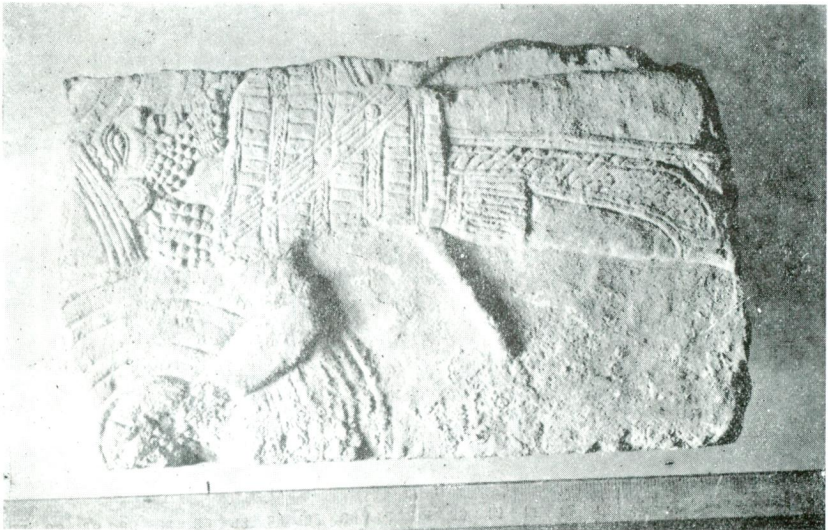

Res. I

M. Kalaç

Rrs. IV

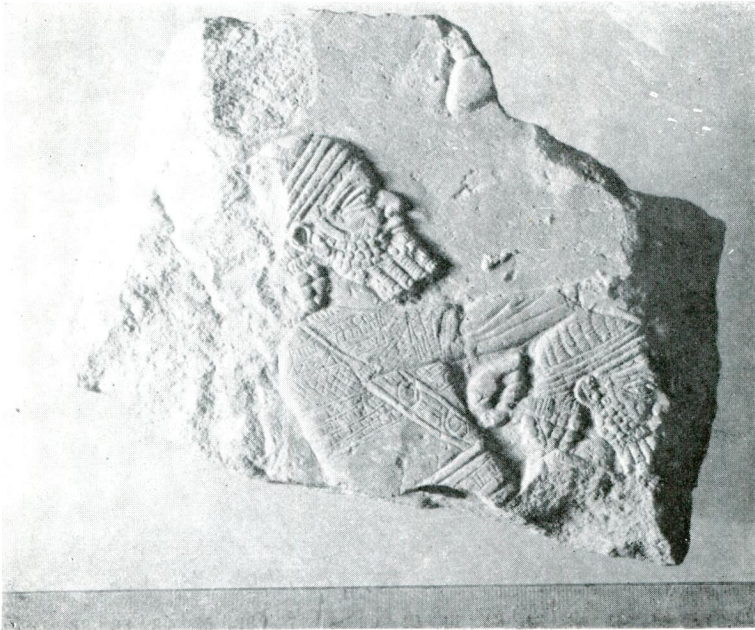

Rrs. III

Res. V

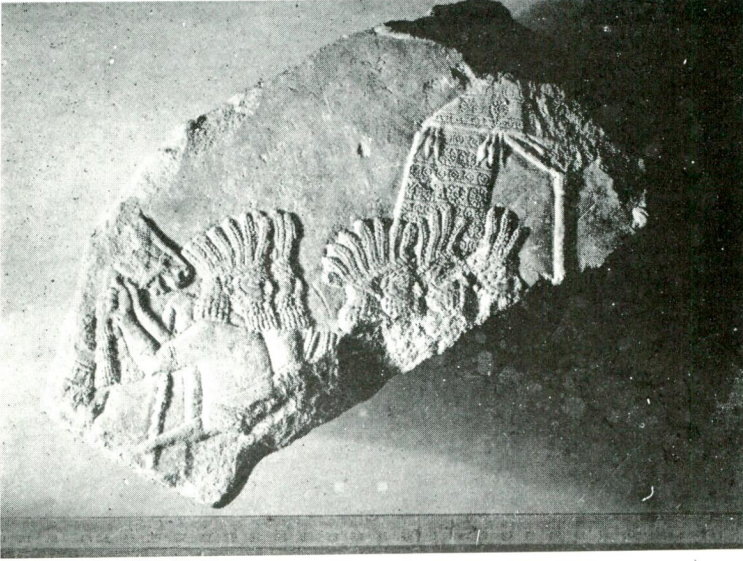
Res. VI

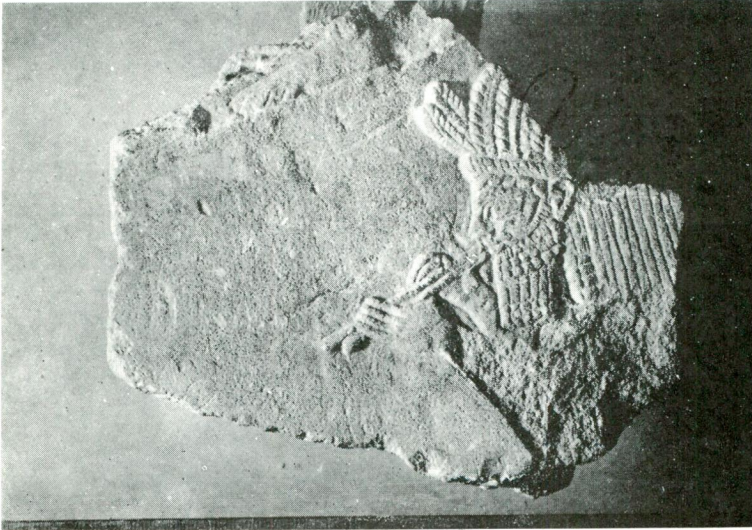
Res. VII

Res. VIII

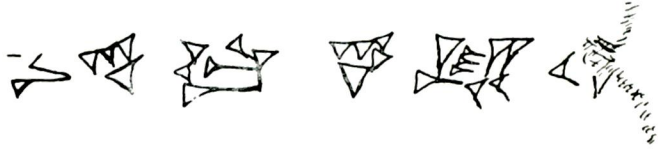

Res. IX

Res. X

M. Kalaç

Res. XI

taşımaktadır. Sorguçlu başlıkların bir çeşit taç taklidi olduğu ve bu münasebetle saraya ait şahıslar ve askerler tarafından kullanıldığı muhakkaktır.

Elbise kıyafetlerine gelince: Parçalar arasında bu bakımdan da bir ayniyet vardır. Bu bilhassa, bedeni bele kadar sıkı bir şekilde saran elbisenin durumu ile ilgilidir. Parçalarımızdaki desenler dikkatle gözden geçirilirse bunun, bir nevi kumaş üzerine işlenmiş madenî bir zırh olabileceği hatıra gelir. Bu kanaatımız doğru olduğu takdirde, san'atkarın, zırhtan yapılmış bir elbisenin kol kenarlarını, boyun kısmını ve diğer desenlerini ne kadar canlı bir şekilde tabarüz ettirdiğini görürüz. Bu elbisenin ağır olmaması için belki belden aşağı sarkan etek kısımları zırhsız idi. Zırhın bir okçu için çok lüzumlu bir teçhizat olduğunu da kabul edebiliriz.

2. Kabartmaların tarihlenmesi :

Burada evvelce de zaman zaman belirttiğimiz gibi, önce parçaların fizik ve san'at bakımından durumlarını belirtmek icabeder. No. VII den başka bütün parçalarımız bu bakımdan bir ayniyet göstermektedirler. Konu bakımından bir münasebet aramak icabederse, o zaman geri kalan dokuz eserden IX ve X numaraları da ayırmak icabeder. O halde geri kalan yedi kabartmayı, aşağı yukarı aynı bloklara ait parçalar olarak kabul edebiliriz. Bu parçaların da gösterdikleri gibi altı üstlü birkaç sahneden ibaret bir heyeti umumiyeye konu itibariyle ayrı görülen IX ve X numaraları da dahil etmek mantıksız olmayacaktır. Bu son iki parça hakkında, Unger, bunları Âsurbanipal'e irca ederken bu kıralın bu gibi dinî bayramları ve törenleri fazla yaptırdığını ve çok önem verdiğini düşünmektedir.

Öte yandan bize hakikî ve kat'i delil olabilecek şey kitabe idi. Fakat evvelki sahifelerimizde de gördüğümüz gibi, altı işaretten ibaret olan kitabeyi, ancak Asurbanipal'e ait metinlerden ve flolojik bir gayretle tamamlamış bulunuyoruz.

Konu ve san'at bakımlarından parçalarımızı karşılaştırmak için seçilen vesikaların münhasıran Âsurbanipal'e ait olanlar oluşu da ayrıca gözden kaçmamalıdır.

Son olarak kabartmalarımız hakkında, gerek ayrı ayrı gerekse genel olarak ortaya koyduğumuz haber, tahmin ve tasvirlerden

sonra, onları zaman bakımından son Âsur devri san'at eserleri olarak tespit edebiliriz. Fakat bunları muhakkak surette bir kırala irca etmek ve bunu yaparken de ilmî bir titizlik göstermek istersek o zaman, ancak umumî intibalarımıza göre bu kıral Âsurbanipal'dir diyeceğiz. (M. Ön 668-626).

Resim No.	Müze env. No.	Ölçü Yük. cm.	Gen. cm.
I	6335	23	13,5
II	6332	17	12
III	6333	17,2	9,8
IV	6331	20,2	17,6
V	6334	17,6	17,3
VI	6336	15	15,7
VII	6329	8,5	11,3
VIII	6330	11,5	8
IX	6338	14,6	30
X	6339	14,7	14,2

